

Oláh Gábor és a Csokonai Színház

Oláh Gábort már gyermekkorában elbűvölte a színház, egy-egy előadás élményének sokszor napokig, hetekig hatása alatt állott. Ő maga is szívesen szerepelgetett az iskolában, szavalt az önképzőkörben, s az is megfordult a fejében, hogy élethivatásul a színészi pályát választja. Ám vagy nem bízott eléggé saját tehetségében, vagy a várható apai megtorlás és a könnyes anyai szemrehányás tartotta vissza; bölcsésznek jelentkezett tehát, de egyetemi éve alatt elég rendszeresen statisztált a Nemzeti Színházban Juhász Gyulával együtt. Egyik-másik előadás és színész, illetve színésznő játéka örökre emlékezetes maradt számára, Csörtöst, Újházyt, Jászai Marit például soha sem szűnt meg emlegetni. Naplójában gyakran foglalkozott színházi kérdésekkel, olykor egy-egy napilapkritikára is vállalkozott, 1915-ben ő kezdeményezte a színházi névadást, ami Csokonai iránti rajongásából következett.¹ Színházi ars poeticáját több alkalommal megfogalmazta; a mondatok változhattak, de a lényeg nem. „Korunk az operettek színpadi korszaka, s ezt mindenki tudja, mit jelent. Kisszerűség, alacsony szellemi nívó, olcsó szellemeskedés, fakó hétköznapiság, [...] Ki rendít meg, ki ráz meg, ki emel föl bennünket manapság a színpadon? [...] Szégyellem magamat fajom nevében, hogy nincsenek magyar színpadjainkon óriás alakok, hatalmas jellemek, korlátatlan szenvedélyek. [...] Én elhatároztam már tizenöt évvel ezelőtt érzésből, ösztönből, nem kigondolásból – hogy a színpad levegőjét megsűrítsem, felhőket gomolyítok az égre, villámokat szikráztatok ki a felhőből, megdörgetem az eget.”²

BAKÓ ENDRE (1938) dolgozott tanárként, népművelőként, újságíróként. 1990–1994 között a *Hajdú-Bihar Megyei Napló* főszerkesztője, korábban az *Alföld* című folyóirat rovatvezetője volt. Utóbbi kötete: *Rejtett vízjelek* (tanulmányok, 2008).

1 „...a kör választmánya örömmel fogadta és készségesen magáévá tette azt az Oláh Gábortól és íróársaitól kiindult tervet, hogy a városi színház éppen fennállásának 50. évfordulójára Csokonairól neveztessek el.” A Csokonai Kör átirata a városi tanácshoz. *Debreczeni Közlöny*, 1915. dec. 12., 4. – A törvényhatósági bizottság 1915. december 23-ai rendes közgyűlésén hagyta jóvá a városi tanács kérelmét.

2 Lakner Lajos (szerk.): *Naplók*. Oláh Gábor. Debrecen, 2002, 264–265. A továbbiakban: *Naplók*.

Debrecenbe 1904-ben tért haza, s nem kisebb ambícióval, mint hogy a magyarság Goethéje lesz, lázasan hozzáfogott irodalmi tervei megvalósításához, amit valósággal termelómunkaként végzett, grafomán módon. Mint drámaírónak Shakespeare és Ibsen volt az eszményképe. Durkó Mátyás felmérte az életművet, és elkészítette Oláh műveinek statisztikáját. A hatalmas oeuvre leggyengébb pillére az 51 dráma, amelyből hat jelent meg nyomtatásban, kéziratban maradt 45, s mindössze 10 került színre hivatásos vagy műkedvelő előadásban, holott az író kínálgatta, küldözgette őket különböző színházaknak.³ A *Fekete pillangó* kivételével legtöbbje megbukott, ám a fiaskók mégis színházi esemény számba mentek, s nem egyedül a szerző rovására írandók!

A XIX–XX. század fordulóján már nagyjából egységesen pozitív Csokonai-értékelésről beszélhetünk, de még nem egységes Csokonai-képről. A debreceni szellem emberei és irodalmárai 1890-ben Csokonai Kör-t hoztak létre. A költő halálának századik évfordulóján, 1905. május 20–21-én emlékünnepeket tartott a Csokonai Kör. A fiatal Oláh Gábor erre az alkalomra egy kis színdarabot írt *Csokonai emlékezete* címmel, amelyet a főiskolások adtak elő. A kis színdarab, noha később megjelent nyomtatásban, nem tört utat magának az irodalmi eszméletbe, ehhez nem volt elég fajsúlyos. Az állókép, mely Csokonai korában egy boltozatos, ódon pinceterebben játszódik, a Csittvári krónikások romantikus szokásainak állít emléket.

Bár az utolsó tanári vizsgájára kellett készülnie, mégis időt szakított rá, s részt vett a debreceni színház igazgatójának, Zilahy Gyulának az ezerkoronás Csokonai-pályázatán, és benyújtotta *Lilla* című vígjátékát, amellyel elnyerte az ezer korona felét. A darab azonban, amint azt csalódottan konstatálnia kellett, megbukott. „November 17-én, Csokonai születésének évfordulati napján mutatták be legelső darabomat a hatalmas debreceni színpadon. Huj, hogy drukoltam egész nap! S mégis, milyen szabályosan megbukott szegény *Lilla!*”⁴ A díj vígjátékra volt kitűzve, de Oláh annál jobban ismerte Csokonait, hogy súlytalanra vegye a figurát.⁵ A Komáromban, Bédiné társalgójában játszódó első felvonásban ugyan „vígán, felhevülve, tánclépésben toppan be” a hölgyek közé (ami talán nem ellenkezik a diák-Csokonai egyéniségével!), hogy már a felvonás végén így valljon a kétkedő Vajda Júliának: „Az én gyakori jókedvem sokszor keserűbb, mint az epe.” A hölgyek vetélkedése komikumot ígér, de hamarosan kiderül, hogy ennek igazából nincsen tétje. Nem vígjátékira hangolt a második felvonásban a plébános azon mesterkedése sem, hogy Csokonait a katolikus vallásra bírja. Végül Júlia sírva utasítja el Csokonait, aki maga is leborul az asztalra, hogy befelé folyó könnyeit titkolja... A zárójelenet már-már szentimentális: debreceni rézmetsző diákok tűnnek fel Béliéék kertje körül, tőlük kap hírt Mihály az édesanyjáról, s általuk üzen Debrecenbe.

3 Oláh Gábor műveinek kronológiája. *Irodalomtörténet*, 1961/4, 483–485.

4 *Naplók*, 48–49.

5 Oláh Gábor színpadi műveinek cselekményét a fogalomalkotás kedvéért kénytelen vagyok röviden ismertetni.

A kritikák udvariasan bár, de határozottan rámutattak a hibákra. „A Csokonai Kör fele koszorúját nyert darab próbát állott tegnap este a színi lámpák világitásánál. A próbát megállta – félig. [...] Szóval Csokonai életéből egy színpadra való drámai anyagot nem lehet meríteni. Vígjátéki anyagra valót már azért is nehezen, mert az a két epizódja életének, mely színpadi feldolgozásban reménnyel biztat, a debreceni kollégiumból való távozása és Lillában való csalódása, vígjátéknak nagyon is sötét. Aminthogy Oláh Gábor darabjának az alaphangja nem is vígjátéki.”⁶ Egy másik vélekedés: „A pályanyertes darab iránt nagy volt az érdeklődés már csak azért is, mert szerzője egy ideig a titokzatoság ködébe burkolózott. [...] Csokonairól vígjátékot írni nehéz dolog. Alakja, élete, sorsa, kálváriája, bús elmúlása inkább tragédiának miliőjébe illeszkedik be. Ezért nem rójuk hát fel hibául, ha Oláh Gábor nem írt olyan vígjátékot, amelynek frissen perdülő jelenetei, alakjai állandó derültséget váltanak ki a közönség köréből. Oláh Gábor pályanyertes vígjátéka inkább a komolyabb műfajhoz tartozik.”⁷ A darab legnagyobb fogyatéka az, hogy Oláh hangneme a humor és a szatíra helyett a pamflet és a karikatúra vágányára tévedt.

Az író következő próbálkozása az *V. László* című dráma, melyet az akadémia Kóczán-pályázatára írt 1906-ban, s dicséretben részesült. Elkészítette a darab prózai változatát is, amelyet benyújtott a városi színháznak. Zilahy Gyula, a népszerű „Zsül” először a színház nyári stáncióján, Máramarosszigeten vitte színre a drámát 1907. augusztus 27-én, a sajtó szerint zajos sikerrel. Szerzőnk jelen volt a bemutatón, és elégedetten élvezte a darab minden szavát, miközben a szünetekben „derékfájásig hajlongott”.⁸ Debrecenben a társulat 1907. október 27-én játszotta a történelmi tragédiát „szépszámú közönség előtt”. A négyfelvonásos darab első felvonásában Czillei a fiatal király kezére játssza kedvesét, Henker Katalint, akivel az uralkodó azonnal elvonul, s a magyar urakat, köztük Hunyadi Lászlót, nem fogadja. A második felvonás színhelye Nándorfehérvár, ahova a királyt várják, de kíséretét kizárják. Elfognak egy hírszerzőt, s megtudják, hogy Czilleiek Hunyadi Lászlót már halálra szánták. Ennek ismeretében Hunyadi halálba küldi Czilleit. A király megesküszik, hogy nem áll bosszút, de Gara és Újlaky arra ösztökéli. Gara a lányát (Hunyadi kedvesét) is eszközül használja. A király is szemet vet Máriára, miközben Katalin Hunyadit vonja búvkörébe. Ez részint Hunyadi drámai vétsége, részint hozzájárul a király szándékának megváltoztatáshoz, amelyre a pecsétet a pápa engedélye üti. Egy turbulens jelenetben úgy tűnik fel, hogy Hunyadi a király fölé kerekedik, de Gara túljár az eszén, és foglyul ejti, majd kivégezteti. A királyt furdalja a lelkiismeret, és Katalint hibáztatja. Bár az előzetes hangoztatja, hogy az előadás iránt nagy érdeklődés mutatkozik kivált Debrecen írói és az ifjúság körében, s hivatkozik a dicsérő akadémiai bírálatra, a máramarosi sikerre, ezért biztos a ked-

6 Csűrös Ferenc: Lilla. Oláh Gábor pályanyertes vígjátéka. *Debrecen*, 1905. nov. 19., 1–2.

7 Névtelen: Lilla. *Debreceni Független Újság*, 1905. nov. 18., 8. (A továbbiakban DFÚ.)

8 *Naplók*, 77–78.

vező fogadtatásban, „a fiatal költő tisztelői pedig az előadás után vacsorára gyűlnek össze, amelyen részt vesz a Csokonai Körnek és a színtársulatnak több tagja”.⁹ A kritikai fogadtatás nem igazolta a várakozást. Ugyanezen lap kritikusa méltatja a színház, személyesen Zilahy érdemét, amiért vállalta egy kasszasikert nem ígérő darab s ezzel egy fiatal, pályakezdő, helyi szerző bemutatását. Kritikáját azzal kezdi, hogy nem mindennapi élményben volt részük azoknak, akik látták a darabot, de így folytatja: „Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a tegnap színre került dráma sikerült alkotás.” Kifogást emel a darab technikai fogyatékoságai miatt: „A pazar külső mintha elfedné előle a művészi épület alaprajzát, mintha nem látná a fától az erdőt.” Legfőbb ellenérzése azonban az, hogy a címmel ellentétben a dráma hőse nem V. László, hanem Hunyadi László. Mégpedig negatív hőse, aki a királyságra tör. „De nem helyeselhetjük, mikor olyan vétségbe keríti, amely nemcsak nemzeti érzésünket sérti, de minden számba vehető hagyománnyal is ellenkezik.”¹⁰ Ezt veti szemére a lapíró kritikusa is. „Oláh Gábornak, ha drámát akart írni, és drámai hőssé akarta tenni Hunyadi Lászlót, más választása nem volt, mint gyarló emberré formálni. Drámájának mint színpadi műnek használt vele, de érzékenyen megbántotta és kihívta maga ellen a közhangulatot. [...] Bródy Sándor már tett egy ízben efféle próbát. [...]” Elismeri, hogy az írónak a jellemalkotáshoz van ereje, ezt főleg Henker Katalin alakja bizonyítja, amely egészen az ő leleménye. A negyedik felvonás ügyes jelenetvezését még dicséretben is részesíti. „Legnagyobb ereje mégis a dikcióban van. Drámai nyelv ez a szó szoros értelmében.” A dráma haladás Oláh első kísérletéhez képest, „de korántsem művészi alkotás. És mégis valami.” Bírálatazt azzal zárja, hogy legközelebb vegye tárgyát a való életből: „Ki a szabadba! Ott igyunk magából az élet friss, habzó zuhatagából.”¹¹

A *Keletiek Nyugaton* című remek útirajz második kiadásával egy kötetben 1908-ban nyomtatásban is megjelent *A meztelen asszony* című egyfelvonásos színmű, melyet Oláh Juhász Gyula baráti kérésére még abban az évben megküldött Nagyváradra, de a Szigligeti Színház végül nem vállalkozott a bemutatására. 1909. december 10-én azonban a debreceni Városi Színház műsorára tűzte. Reiner, az egzaltált ötven év körüli mester és Hollós, a tanítvány egy-egy akttal afféle művészi párbajra készülnek. A mester, nem sokkal a zsűri érkezése előtt, még egyszer megnézi a képeket, s kétségbe esve érzi, hogy a tanítványé jobb. Idegrohamában tönkreteszi a tanítvány aktját. Az érkező Hollós dermedten tapasztalja, hogy a kép használhatatlan, így elmarad a verseny. Ám modellje azzal a képtelennek látszó ötlettel lepi meg, hogy majd ő maga lép be a keretbe meztelenül, amely így élő akt lesz. Hollós némi habozás után elfogadja az ötletet, a zsűri dönt: ő a nyertes! Oláh utószava: „Ez a kis játék szimbolizálása akar lenni annak az elkeseredett harcnak, amelyet a művész-apák és művész-fiak egymással vív-

9 A színház mai előadása. *DFÚ*, 1907. okt. 27., 4.

10 Oláh Gábor. *DFÚ*, 1907. okt. 29., 1–2–3.

11 Csűrös Ferenc: V. László király. Oláh Gábor drámája. *Debreczen*, 1907. október 29., 1–2.

nak manapság Magyarországon meg a világon. A fiúknak mindig marad végső menedékül egy meztelen asszonyuk: az ifjúság. Ezzel győznek az öregeken. O. G." Az avantgárd kísérletek, a performence-ok, a meztelenség kultuszának korában Oláh kísérlete nem is meghökkentő. A történetben megvan az érdeklődést keltő feszültség egész a csattanóig, legfeljebb az alapötlet erőltetettsége zavarhatja az olvasó (néző) realitásigényét.

Az előbbivel egy előadásban játszották *A halottak visszajárna*k című hagyományos szerkezetű drámáját. Ez a színpadi alkotás az író nagyobb lélelgetű vállalkozásai közé tartozik. A jól prosperáló Jávor-család életét előbb idősebb fiuk, az enervált, dekadenciára hajló szobrász László művészi kudarca kezdi befelhözni, de jön a tragikus villámcsapás: a kisebbik fiú, a tehetséges, életerős, önkéntes évét töltő Kálmán egy vita során megöli előljáróját. A nietzschei élet-szemléletű, vasakarató apa mentené a menthetetlent is, de Kálmán öngyilkos lesz. Ennek hatására már ő is összeomlik, s bevallja nevelt fiának, Hegedűs Gézának, hogy nem önzetlenségéből istápolta, hanem könyörületből: ő ölte meg építész apját, egykori konkurensét. A csalódott Emma, László felesége Hegedűssel Párizsba távozik, Jávort is elhagyja felesége. Miközben a törvényre vár, vadászni indul, de a látomásos szomszédnők hatására maga is látomásokkal terhelt lesz... A darab nyílt vagy rejtett üzenetei, például a pénz utáni hajsza, a kapitalista szabad verseny, a szociál-darwinizmus bírálata („Erőseké az élet”) vagy a magyar közgondolkodás adys szellemű ostromozása („Ne bánts a magyart! Ez jól állott Zrínyinek. Akárcsak azt mondanád: ne bánts a tudatlant, hadd vesszen a tudatlanságba!”) azért nem érvényesülnek maradéktalanul, mert a történet és a jellemek nem tudnak a klisékből sem egyénivé különbözni, sem szimbolikussá sűrűsödni. Oláh itt-ott filozófiával is megspékelte a drámát. (Azért élünk, hogy megértsük a halált” stb.)

A Debreczen kritikusának kedvére voltak a darabok. Az egyfelvonásosról ezt írja: „A meztelen asszony {azonban} a legszigorúbb mérték szerint is tökéletesen sikerült. [...] Örömmel állapíthatjuk meg, hogy ez a kis egyfelvonásos színmű az új esztétika bölcsőjében született...” A dráma kapcsán pedig hódolattal hajtja meg a kritika zászlaját Oláh előtt, aki „egyike eme darabjában is a legnagyobb drámaíró talentumnak”. Ha az írónak nagyobb színpadi ismerete volna, s tompítaná a gyász sötét tónusát, elhagyná a fölösleges tirádákat, s ha a rendezés komolyabb lett volna, fontos színházi eseményről beszélhetnénk.¹² Tóth Árpádnak is tetszett *A meztelen asszony*, mert új színt tudott adni egy régi témának, a „diadalmas ifjúság dicsőítésének, s „az Ibsen-ízű szimbolizálást érdekesen ellensúlyozza egyik-másik alakjának apró vonásokkal való egyénítése”. A drámáról szólva azonban megállapítja, hogy „tombolnak az indulatok, s nagy számmal vannak a borzalmas jelenetek”. De „Az öreg Ágota alakja s Jávorról való eszelős és mégis költőien mély és szép beszélgetése azt érezteti velünk, hogy a jelenet

12 Gara Ákos: Oláh Gábor premierje. *A meztelen asszony – A halottak visszajárna*. Debreczen, 1909. dec. 11., 5–6.

nagyobb gonddal és több művészi higgadsággal írva meg, nagy sikerre számíthatott volna.¹³

A Monte Carlóban játszódó *Fekete pillangó* (eredeti címe *Éjszakák királynője*) című operett vegyes fogadtatásban részesült. Akadt kritika, amely leszedte róla a keresztvizet. „Oláh Gábor librettója kopott fedelű iskolai tankönyv, amelyből hol mint tanár prelegál, hol mint tanítvány leckét mond fel” – írta többek között az egyik recenziós. ¹⁴ A *Debreczen* kritikusa viszont úgy látta, hogy „Oláh Gábor librettója elüt azoktól a sablonos operettszövegektől, amelyek az utolsó évtizedben tucat számra készültek egy kaptafára”. A kalandvagyó kurtizán történetét érdekesnek nevezi, s inkább Tatay Zoltán zenéjének hangszerelését tarja itt-ott lármásnak. Mindenesetre „a közönség tetszéssel fogadta *A fekete pillangót*, és nagyon forró tapsokkal hívta függöny elé a szerepelőket s a szerzőket”.¹⁵ Tény, hogy három előadást terveztek, és öt lett belőle!

Alig néhány nappal később a színház műsorra tűzte *Férfitemető* című drámáját. A kritika ehhez sem volt kíméletes. „Oláh Gábor, a neves regényíró kitűnő költő, de nem drámaíró. Tegnap este bemutatott drámája legalábbis erre vall. [...] Tulajdonképpen a két főszereplő négy felvonásra kinyúló hosszú jelenése az egész úgynevezett dráma. Egy híres színész az első felvonásban belebolondul egy undok lelkű, rothadt szívű kurtizánba, és négy hosszú felvonáson keresztül vergődik érette; nyöszörög, szűkül, tépi magát... [...] a két örült alaknak (azonban) nem tudunk biztosítani egy csöpp rokonszenvet sem.” A két színész (Dörgey Jolán és Kardoss Géza) mégis dicséretben részesült, s nem hallgatta el a névtelenségbe burkolózó kritikus azt sem, hogy a második és harmadik felvonás közben a közönség a függöny elé hívta Oláh Gábort is.¹⁶ A társalap élesebben fogalmazott. „Egy hónappal ezelőtt Oláh Gábor egy remekbe írt cikkében harangozott be új darabjának azzal, hogy a *Férfitemető* hadüzenet lesz a mai magyar drámairodalomnak. Most, hogy a premier lezajlott, látható, hogy ez a beharangozás nem hadüzenet volt, hanem védekezés. A lírikus védekezése, aki különleges, sőt különoc lelki életet él... [...] Mert a *Férfitemető* bukás. Nem Oláh Gábor, az író bukott meg, hanem Oláh Gábor, a színműíró, de mint ilyen végérvényesen. Darabja nem dráma, hanem csak dialogizált regény, a pszichológiai regénynek nem is új formája. [...] Nem életet mutat ez a darab, csak egy szertelen képzeletű író fantáziájának elfajulását... [...] ez a darab nem erotikus, hanem perverz, és ezzel megdől az egyetlen művészi alap is, amelyen állva Oláh Gábor még védekezhett volna.”¹⁷

13 Meztelen asszony – A halottak visszajárnak. *DFÚ*, 1909. dec. 11. 3. Újraközölve *TÁÖM* 3. k. (*Novellák, tanulmányok, bírálatok, hírlapi cikkek, 1909–1913*, 84–86.) Oláh betegsége miatt csak a második előadást látta, a *Meztelen asszonyt* kibírta, de dráma második felvonása közben kifordult páholyából. „Ezt az ostobaságot már én sem bírtam ki.” *Naplók*, 154.

14 (II) *A fekete pillangó*. *DFÚ*, 1921. márc. 1., 5.

15 *A fekete pillangó*. *DÚ*, 1921. márc. 5., 3–4.

16 *Férfitemető*. Oláh Gábor drámájának bemutató előadása. *DÚ*, 1921. márc. 18., 3.

17 *Férfitemető*. Oláh Gábor drámájának bemutatója a Csokonai Színházban. *DFÚ*, 1921. márc. 18., 5.

Oláh Gábort egész életében foglalkoztatta Csokonai emberi és költői sorsa, amit több időtálló tanulmánya is bizonyít. Csokonai iránti mélységes szeretetére bizonyíték az is, hogy ezúttal fantasztikus színpadi műbe foglalta alakját. Ő maga így írt erről: „1915 őszén-telén írtam egy fantasztikus Csokonai-játékot sub titulo: Jött éve csodáknak. Jókedvvel írtam, szerettem. Megmutattam Kardos Bercinek, hát savanyú képpel adta vissza. [...] Benyújtottam a debreceni színház igazgatójának, Mezei úrnak, majd kinyújtotta rám a nyelvét. Legújabbban Jánosi Zoltán barátom olvasta el, s lelkendezve dicsérte. Most már hol az igazság? Ha írónak tartom magamat, minden esetre Jánosival kell tartanom, mert ő mondta róla a legjobbat.”¹⁸ A vitatott értékű színművet végül a *Magyar Szó* című nagyváradi szépirodalmi lap közölte folytatásokban, de a szöveg rövidesen napvilágot látott önálló könyv alakjában is mint a folyóirat könyvtárának 1-2. száma.¹⁹ A színmű írójában Tabéry Géza szerkesztő a magyar Hoffmant üdvözölte. „Tudják-e, hogy a debreceni Hoffman nemcsak álmodik, dalol, de sziporkázik, mint az áramos glóbus? Tudják-e, hogy máris övé az újjászületett dráma birodalma.” Tabéry elragadtatásában odáig ment: „Katona és Madách óta ez az első magyar tragédia.”²⁰ Oláh csak jóval később tudta meg, hogy szegedi barátja, Juhász Gyula vezércikkben üdvözölte őt a színmű megjelenése alkalmából.²¹ Az író hagyatékában fennmaradt egy Heltai Jenőnek (debreceni színiigazgató volt 1917–1919 között) Oláh által írott kísérelőlevél 1920. július 10-ei dátummal, amely arra enged következtetni, hogy Heltai meg akarta filmesíteni az Astra filmvállalat révén a darabot. „Ha odaadással csinálják, világfilmet lehet belőle kihozni” – írta nagy önbizalommal a költő.²² De a terv kútba esett, nincs nyoma, hogy miért.

A darab fantasztikus, mert megjelenik benne a sírjából kiszállt Csokonai és Hatvani professzor, továbbá gyakoriak az álom és valóság dimenzióváltásai, illetve olykor az idősíkk-változások, az alak-reduplikációk. Az első felvonás a debreceni akácfas Hatvan utcai temetőben játszódik, s a fiktív költő már ott szembesül néhány megdöbbentő ténnyel, többek között az első világháború áldozatainak nagy számával. Ezután a Kollégiumhoz viszik, ahol a polgármester üdvözli, de mielőtt laudációja kortes beszéddé válnék, rápirítanak kétes üzenetre. Az üdvözlő küldöttségek között megjelenik a Csokonai Kör is, amelynek Oláh később egyik alelnöke lesz, de most kíméletlenül kigúnyolja a konzervatív társaságot. A püspök bocsánatot kér a kirúgott diáktól, s invitálja a Kollégiumba, de Csokonai nem hajlandó átlépni a küszöböt. A harmadik felvonás helyszíne Csokonai kastélya, egy tündérterem, ahol nők és küldöttségek ostromolják a mestert, aki mindenkit megleckéztet és kigúnyol: „nem kell a becslés becstelének

18 *Naplók*, 201.

19 *Magyar Szó*, 1919, 13–17. szám

20 Tabéry Géza: Nyílt levél Oláh Gáborhoz. *Magyar Szó*, 1919. szept. 7., 1.

21 Juhász Gyula. *Délmagyarország*, 1919. dec. 4. Újraközölve: *Alföld*, 1962/4, 146.

22 Déri Múzeum Irodalmi Tár. K. X. 93. 12. 03. 016.

lelkéből". Nem kíméli többek között a modern költőt sem, akinek „versezete” félreérthetetlen módon Ady-reminiscencia.²³ A színdarab végül tragédiába torkollik, mert Csokonai halálos beteg, s Lilla, aki immáron a felesége, megcsalja, sőt Hatvani, aki most szolgálja a költőnek, maga is szemet vet az asszonyra. Csokonai végül lelövi Lillát, s meghal.

„A Jött éve csodáknak szerzője nem ért a színpadhoz, a reális dolgokhoz, de a szívét nagyon előveszi, könnyeit nem titkolja, és klasszikus szatírájával shakespeare-i módon végigcsap a társadalmi visszasságok nyárspolgári, ijedős, érzékeny testén. [...] Mert Oláh Gábor élő személyeket, aktív helyzeteket karakterizál.”²⁴ Egy másik vélemény: „...a nagy költő úgy találja, hogy Csokonait ma sem értik meg, s szerelmese, a felesége is hűtlen lesz, mindenben és mindenkiben csalódva, visszakívánczik a sírba.”²⁵ „Oláh Gábornak sohasem volt erénye a konstrukció s a finom lírikus és elmélyülő esztétikus regény, még inkább a színpadi mű szigorú szerkezetébe sohasem tudott teljesen beilleszkedni. Színpadi művei mind torzók maradtak. Gondolati szépségük nem érvényesül a vonalak kusasága miatt, amelyekkel az alaprajzot felvázolja. Hiányzik belőlük a sűrítés, és túlzottan sok a melodramatikus elem, mint a ma este bemutatott háromfelvonásos és sokváltozásos színdarabban, amelynek műfajául a szatirikus mesejátékot lehetne megjelölni. De a szatíra nem eléggé harapós, mert Oláh Gábor inkább bohózati eszközökkel igyekszik érvényre juttatni, s így a keserűséget teljesen elborítja a komikum, ahol pedig tisztán jelentkezik, annyira reális, hogy színpadon nem állhat meg.” Meseszerűsége pedig helyenként zavaró.²⁶ De akadt, aki több értéket vélt felfedezni a színpadi játékban: „A közönség zavartan néz szét. [...] Jó, tisztelt közönség, állapodjunk meg ebben: nem dráma. Álom, fantazmagória. De mindenekelőtt: épp elég már belőle, hogy csak a naturalizmus jogait ismerjük el a színpadon. Bocsássuk be oda újból a fantazmagóriát is: ha szeszélyesnek tetsző változatai alatt lappang valami törvény, rejlik valami igazi élet. [...] Ha Oláh Gábor darabjának más érdeme nem volna, mint hogy robbantási kísérlet a drámasablon sziklabörtöne ellen, már ezért is méltó volna figyelmünkre. De ennek a műnek élet is van a mélyén. Halálsikongások, a fölháborodás átkai és a költői ellágyultság tiszta dallamai hangzanak ki belőle. Ez a Csokonai maga Oláh Gábor.”²⁷

A költő „hattyúdala” a Csokonai Színház világot jelentő deszkáin 1927 tavaszán egy műsorban a *Bajazzókkal A tűzimádó* című opera volt, melynek librettóját még fiatal korában írta. Ezt is Tatay Zoltán zenésítette meg. Az egyik kri-

23 Az egyik polgár, a zsidó Lutz Ignác, órás és ékszerész. Oláh eljátszik az órás és óriás szavakkal, miként később Szabó Lőrinc nevezetes versében!

24 Jött éve csodáknak. Eredeti bemutató a Csokonai Színházban. *Debreczen*, 1924. nov. 18., 4.

25 (sz): Jött éve csodáknak. Ünnepi bemutató előadás. *Egyetértés*, 1924. nov. 18., 3.

26 (bl) = Béber László: Jött éve csodáknak. *DFÚ*, 1924. nov. 18., 4.

27 Juhász Géza: Jött éve csodáknak. Oláh Gábor 3 fölvonásos Csokonai-játéka. *Hajdúföld*, 1924. nov. 18., 2.

tikus hosszan ismerteti a cselekményt, mondván, ismeretlen világ nyílik meg előttünk. A fantasztikus történet a tűzimádó Athanázról és szerelméről, Milláról szól, akit végül az őrjöngő vadász megerőszakol. Athanáz hatalmas máglyát rak, hogy együtt égjenek el mint tűzkirály és tűzkirályné, de a vadász lelövi a lányt, akit aztán őrjöngve elhurcol, és mindketten elégnek a máglyán. „Az opera szövege romantikus színpadképesen felépített, s dalmű-librettónak alkalmas, poétikusan bizarr mese” – véli Szathmáry Zoltán, a népszerű Szatyi. Az előadást sikeresnek minősíti.²⁸ Béber László, a korszak mértékadó helyi kritikus is látott benne értéket: „Egészen véve: jó indulatú, fejlődőképes komponista becsületes munkája, ígéret, ami után bizonyosan jöhetnek tisztább értékek is. A szövegkönyv Oláh Gábor ifjúkori munkája: költői fantáziával és költő nyelvéen írt, sok drámai lehetőséget adó szöveg. De a szellemeket ki kell irtani belőle.”²⁹

A „Kar utcai remete” hol laza, hol szorosabb kapcsolata azonban ezután is megmaradt a Csokonai Színházzal, bár szív- és cukorbetegségből származó szembaja előrehaladtával egyre kevesebbet mozdult ki városszéli lakásából, ritkán járt színházba is. De 1928. szeptember 28-án ő emlékezett meg a színházban a 130 éves debreceni színészet történetéről.³⁰ A beszédet fővárosi lapban jelentette meg.³¹ Csak azokat a bemutatókat nézte meg, amelyek valamiért fontosak voltak számára. Ilyen volt Nagy Dániel Ady-darabja. „Láttam Ady Endrét drámahősnek a debreceni színpadon. [...] Irodalom az ilyen? Fenét, szöveg, sans esprit. Azért jó volt előadni; megvillant a lehetőség, milyen drámát lehetne Adyról írni, ha nemcsak a vérbajos beteget, a halállal vívó szerencsétlen embert, hanem a költőt és a magyart is felmutatná benne valaki. [...]”³²

Halála után a Csokonai Színház dramaturgja, Taar Ferenc vállalkozott drámai életművének felmérésére vagy inkább első áttekintésére. Ő 61 darabot számlált, s talált köztük értékeseket is (*Édesanyám, Heten vagyunk, Szüret, A függetlenség bajnoka* stb.). Legjobb színpadi művének az édesapja életét feldolgozó alkotását, a *Magyarok* című (1922) drámát tartotta. „A darab megrázó erejű alkotás” – hangzik a részletes elemzés summája. Úgy tűnik fel azonban, olyat nem talált, amelyet bemutatásra javasolt, vagy ha mégis, nem akadt vállalkozó rendező.³³ Oláh-bemutatókra Békéscsabán mégis sor került: 1958 januárjában *Deák György, a bérkocsis* című drámáját játszották, 1959-ben pedig Sass Ervin színpadra alkalmazta a *Heten vagyunk* című regényét *Deák György öröksége* címmel.³⁴

28 Sz. Z.: Opera est a Csokonai Színházban. Tűzimádó (sic!) – Bajazzók. *Debreczen*, 1927. márc. 1., 6.

29 (-bl-) A tűzimádó – Bajazzók. *DFÚ*, 1927. márc. 1., 5.

30 130 év – 1798–1928. Déri Múzeum Irodalmi Tára. – K. X. 12. 2. 41.

31 A 130 éves debreceni színészet. *Pesti Napló*, 1928, 226. sz.

32 *Naplók*, 498.

33 Taar Ferenc: Oláh Gábor drámai (részletek egy nagyobb tanulmányból). *Alföld*, 1961/3, 154–160.

34 A Deák György öröksége próbáján. Sass Ervin dramaturgiájával ismét Oláh Gábor-színdarab ősbemutatójára készülnek Békéscsabán. *Hajdú-bihari Napló*, 1959. máj. 24., 6.